

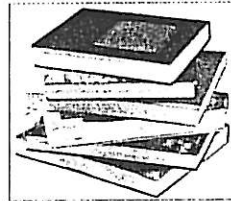
فصل ۹

آشنایی با حقوق و مالکیت فکری

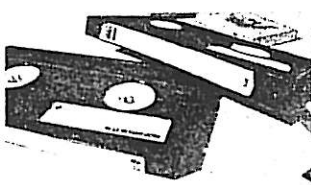
در سطح جهانی و ملی

۲۴ معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری (ویپو) برای حفاظت از آثار فکری و معنوی زیر است:

کتاب های علمی و ادبی و فنی، مقاله
های مجلات و انواع اطلاعات چاپی



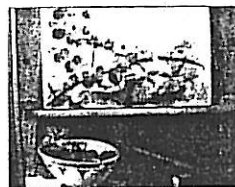
فیلم های سینمایی و ویدئویی و...



طرح های صنعتی و مجسمه و آثار معماری



نقاشی و عکس



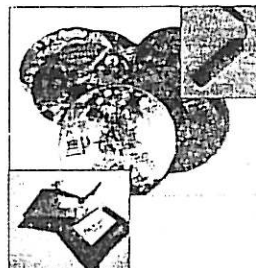
آواز و موسیقی



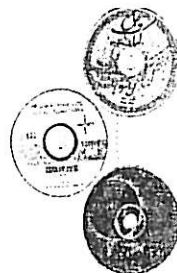
اطلاعات درون خطی و اینترنتی



محصولات الکترونیکی قابل حمل



برنامه ها و نرم افزارها



ابداعات، برنامه های تلویزیونی، اطلاعات خبرگزاری ها و سایر محصولات فکری و ...

دارایی‌های انسان را به دو دسته کلی می‌توان تقسیم کرد: آن چه که ملموس و قابل مشاهده است، مانند لوازم منزل، و آن چه که ملموس و قابل مشاهده نیست، مانند یافته‌های ذهنی و فکری افراد. آثار فکری در گروه دارایی‌های ناملموس و غیر قابل مشاهده قرار می‌گیرند. این آثار از فعالیت‌های فکری انسان ناشی می‌شوند و می‌توان از آن‌ها به عنوان دارایی‌های فکری یا مالکیت فکری هم یاد کرد. دارایی‌های فکری^۱ (یا گاه معنوی در ایران) غالباً مترادف با همان "آثار فکری"^۲ است. اما بیش تر بر جنبه‌های "ارزش"^۳ یک اثر به عنوان یک دارایی و سرمایه^۴ تأکید دارد. (Harrod, 1995, p. 330-331; Feather, 1997, 320-321) به عبارت دیگر، هم از طریق عرضه و فروش آثار فکری می‌توان درآمد اقتصادی کسب کرد و هم از جنبه‌های معنوی و شهرت آن می‌توان استفاده کرد. امروزه افراد حقیقی و حقوقی زیادی در زمینه تولید، انتشار و توزیع آثار فکری و سایر فعالیت‌های مرتبط با آن اشتغال دارند (محسنی، ۱۳۸۸، ۵۲-۵۳). حقوق مادی آثار فکری مانند کالاهای دیگر قابل خرید و فروش است. البته برخی از افراد ممکن است چندان به فکر حقوق اقتصادی به آثارشان نباشند. به همین دلیل ممکن است آثارشان را بر اساس رضایت خود و معمولاً طی توافقنامه‌ای به صورت رایگان در اختیار ناشر قرار دهند تا برای استفاده دیگران منتشر کنند. بسیاری از اطلاعات رایگان اینترنت نیز از این دسته‌اند. با این همه نویسندگان انتظار دارند حقوق معنوی (Moral) آثارشان رعایت شود و این حقوق قابل خرید و فروش نیست. به همین دلیل حفاظت از آثار فکری در مقابل استفاده غیرمجاز، مسأله‌ای اساسی است که مورد توجه کشورهای مختلف قرار گرفته است. آن‌ها معاهده‌های گوناگونی را در سطوح ملی و جهانی برای حفاظت از مالکیت فکری افراد و سازمان‌ها و کشورها به وجود آوردند. نیاز به حفاظت جهانی از مالکیت فکری زمانی آشکار شد که کشورهای خارجی در سال ۱۸۷۳ از شرکت در نمایشگاه بین‌المللی ابداعات در وین امتناع کردند، زیرا فکر می‌کردند عقاید آن‌ها ممکن است

ارزش یک اثر هم جنبه مادی و اقتصادی Economic و هم معنوی Moral دارد

زندگی مادی و معنوی برخی از افراد مانند نویسندگان، مترجمان، مخترعان، هنرمندان و غیره به تولید آثار فکری وابسته است.

در سال ۱۸۸۳ "معاهده پاریس" برای حفاظت از مالکیت صنعتی به وجود آمد تا از تولیدکنندگان آثار فکری یک کشور در حوزه‌های زیر محافظت کند: ابداعات (پروانه‌های ثبت اختراع)، علائم تجاری و طرح‌های صنعتی.

سرقت شود و کشورهای دیگر از آن استفاده تجاری نمایند. با این حال سال ۱۸۸۳ (معاهده پاریس) را باید آغاز حرکتی جهانی برای حفاظت از آثار فکری محسوب کرد. معاهده پاریس در سال ۱۸۸۴ با ۱۴ عضو رسمیت یافت. آن‌ها دفتری تأسیس کردند که وظایف مدیریتی مانند برگزاری و سازماندهی همایش‌ها و نشست‌های اعضا را بر عهده داشت.

* "معاهده برن"، در سال ۱۸۸۶، که برای حفاظت از آثار ادبی و هنری بود، "حقوق نسخه‌برداری" را جهانی کرد. هدف این معاهده حفاظت از حقوق مردم کشورها برای آثار زیر بود:

- * - رمان، داستان‌های کوتاه، اشعار، نمایشنامه‌ها؛
- * - آواز، اپرا، موسیقی، سونات‌ها؛ و
- * - طراحی‌ها، نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، آثار معماری.

معاهده برن همانند معاهده پاریس، دفتری جهانی برای انجام وظایف محوله تأسیس کرد. این دو دفتر کوچک در سال ۱۸۹۳ ادغام شدند تا سازمانی جهانی به نام "دفتر متحد جهانی برای حفاظت از مالکیت فکری"^۱ به وجود آید. این دفتر کوچک با ۷ کارمند که در برن سوئیس واقع شده بود، پایه‌گذار سازمانی شد که امروزه آن را "سازمان جهانی مالکیت فکری"^۲ می‌نامند؛ سازمانی که در حال حاضر حدود ۹۳۸ کارمند از ۹۵ کشور دنیا دارد تا وظایف و فعالیت‌هایی را که به طور مداوم در حال گسترش است مدیریت کند.

* هم چنان که اهمیت مالکیت فکری بیش تر می‌شد، ساختار و شکل سازمان‌های مرتبط با آن هم تغییر و توسعه پیدا می‌کرد.

در سال ۱۹۶۰ "دفتر حفاظت از مالکیت فکری" از برن به ژنو منتقل شد تا به سازمان ملل متحد و سازمان‌های جهانی مستقر در شهر نردیک‌تر شود. یک دهه بعد "معاهده تأسیس ویپو" تصویب شد و "دفتر حفاظت از مالکیت فکری" به "سازمان جهانی مالکیت فکری" یا "ویپو" تغییر نام داد و تغییرات سازمانی زیادی به وجود آمد تا پاسخگوی اعضا باشد. "ویپو" در سال ۱۹۷۴ به یکی از مؤسسات تخصصی سازمان ملل تبدیل شد و موظف شد تا مسائل مالکیت فکری را با مشارکت اعضا، برای اهداف مرتبط مدیریت کند.

1 . The United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property (BIRPI)

2 . The World Intellectual Property Organization (WIPO)

1 . Intellectual property
2 . Intellectual work
3 . Value
4 . Assets

تمامی اطلاعات ویپو شامل اهداف، وظایف، ساختار و نیز متن کامل تمامی معاهدات وابسته به ویپو و نیز بسیاری از کشورهای دیگر و هم چنین اخبار مالکیت فکری را می توان از طریق این سایت وابسته به ویپو دسترسی یافت:

www.wipo.org


WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION

Encouraging creativity and innovation

GATEWAY TO:
 Patents
 Trademarks
 Industrial Designs
 Geographical Indications
 Copyright
 IP for Development

RESOURCES FOR:
 Delegates
 Journalists
 Businesses
 Innovators
 Students

MOST REQUESTED:
 What is IP?
 Patent search
 Meetings
 Development Agenda
 Domain Name Decisions
 Treaties
 Member states
 SME resources
 E-bookshop
 Procurement
 Vacancies
 Videos

E-NEWSLETTERS
 Subscribe to newsletters

New at WIPO

World IP Day 2002 - WIPO focuses on promoting green innovation as the key to a secure future

WIPO-VTO Colloquium - Geneva, June 22 to July 3, for teachers of IP in developing countries/countries in transition

Madrid Process in IP - offered jointly by WIPO/ARIPO/Africa University - May 4, 2009 to April 30, 2010 apply now

Global economic slowdown impacts PCT filings - record number of applications in 2008 despite reduction in growth rate

Forthcoming Events

Standing Committee on the Law of Patents - March 23 to 27

Commission on Development and Intellectual Property - April 27 to May 1

Standing Committee on Copyright and Related Rights - May 25 to 29

Information Meeting on the Protection of Broadcasting Organizations - May 25

Conference on Intellectual Property and Global Challenges - July 13 to 14

Intellectual Property Financing
 An International Meeting on the opportunities and challenges of IP financing will be held in Geneva on March 10 (Register online)

WIPO Summer Schools
 WIPO's Summer Schools held in several locations worldwide, provide students and young professionals with a deeper knowledge of all areas of IP. Registration is now open


WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION


WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION

ABOUT WIPO

Home About WIPO Treaties and Contracting Parties

WIPO-Administered Treaties

The links below provide detailed information on all 24 treaties administered by WIPO and the WIPO Convention

IP Protection	Global Protection System	Classification
Berne Convention	Budapest Treaty	Locarno Agreement
Brussels Convention	Hague Agreement	Nice Agreement
Film Register Treaty	Lisbon Agreement	Strasbourg Agreement
Madrid Agreement (Indications of Source)	Madrid Agreement (Marks)	Vienna Agreement
Nairobi Treaty	Madrid Protocol	
Paris Convention	PCT	
Patent Law Treaty		
Phonograms Convention		
Rome Convention		
Singapore Treaty on the Law of Trademarks		
Trademark Law Treaty		
Washington Treaty		
WCT		
WPPT		

TREATIES AND CONTRACTING PARTIES
 Home
 General Information
 Contracting Parties
 Notifications
 Members of WIPO Bodies
 Statistics
 Related Documents

RELATED LINKS
 Collection of Laws (CLEA)
 Joint Recommendations
 UPOV Web Site
 Member States

E-NEWSLETTERS
 Subscribe to receive updates

متن کامل مربوط به ۲۴ معاهده تحت مدیریت ویپو

اهداف ویپو:

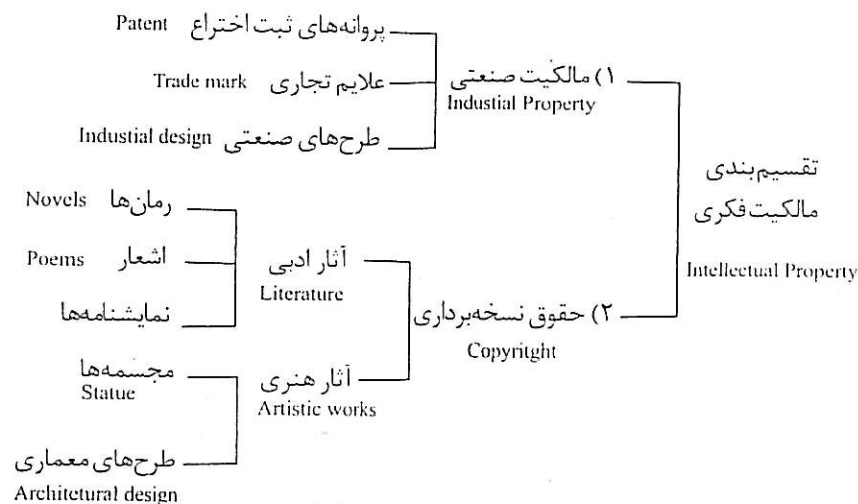
- هماهنگی قوانین و مقررات ملی کشورها در مورد مالکیت فکری
- ارائه خدمات برای اجرای جهانی حقوق مالکیت صنعتی
- مبادله اطلاعات مالکیت فکری
- ارائه کمک های فنی و حقوقی به کشورهای در حال توسعه و سایر کشورها
- تسهیل شفاف سازی مصوبه های خاص مالکیت های فکری
- استفاده از فن آوری اطلاعات به عنوان ابزاری برای ذخیره، دسترسی و استفاده از اطلاعات ارزشمند مالکیت فکری.

آن چه موجب ایجاد معاهده هایی چون معاهده برن و معاهده پاریس شد، ارتقای خلاقیت های فکری و تولید آثار فکری از طریق حفاظت از مالکیت فکری بود.

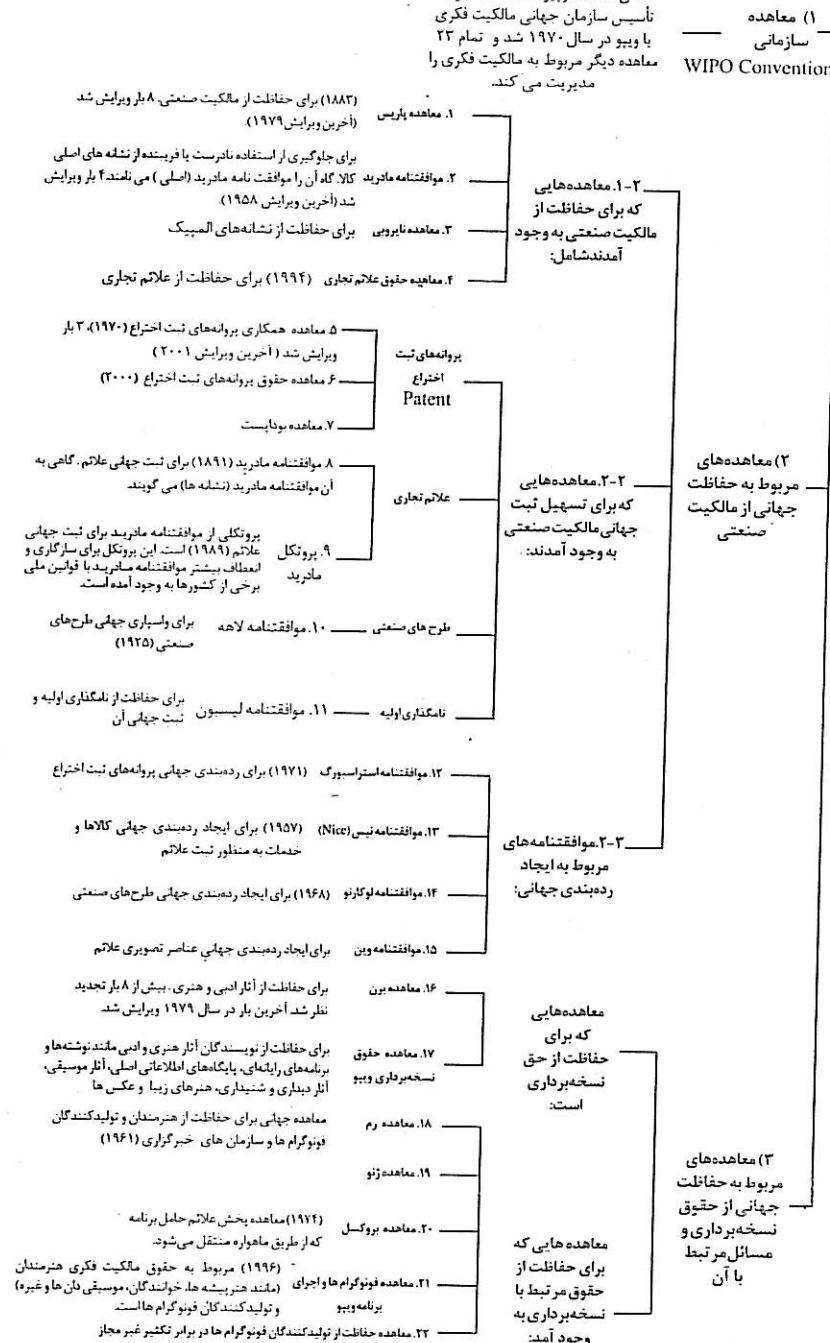
همین هدف اصلی هم اکنون پس از گذشت بیش از ۱۲۰ سال به قوت خود باقی است. اما دامنه حفاظت از آثار فکری و خدمات مربوطه به طور چشمگیری در طول زمان گسترش یافته است.

در سال ۱۸۹۸، "دفتر حفاظت از مالکیت فکری" تنها ۴ معاهده جهانی را مدیریت می کرد. اما امروزه جانشین آن "ویپو" است که ۲۳ معاهده جهانی را با مشارکت کشورهای عضو، همراه با برنامه ها و فعالیت های دیگر مدیریت می کند.

سنگ بنا و مهم ترین معاهده های مالکیت فکری همان دو معاهده پاریس و معاهده برن است.



همان معاهده ویپو است که منجر به تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری با ویپو در سال ۱۹۷۰ شد و تمام ۲۳ معاهده دیگر مربوط به مالکیت فکری را مدیریت می کنند.



دسته بندی های دیگر

گاهی به جای دسته بندی فوق تمامی معاهده های ویپو را در سه دسته کلی زیر دسته بندی می کنند:

(۱) معاهده های حفاظت از مالکیت فکری؛ شامل: معاهده برن، معاهده بروکسل، معاهده ثبت فیلم^۱، معاهده مادرید (اصلي)، معاهده نایروبی، معاهده پاریس، معاهده حقوق پروانه های ثبت اختراع، معاهده فونوگرامها، معاهده رم، معاهده حقوق علائم تجاری، معاهده واشنگتن^۲، معاهده حقوق نسخه برداری ویپو، معاهده فونوگرام ها و اجرای برنامه ویپو.

(۲) معاهده های مربوط به نظام های حفاظت جهانی؛ شامل: معاهده بوداپست، معاهده لاهه، معاهده لیسیون، معاهده مادرید (نشانه ها)، پروتکل مادرید، معاهده همکاری پروانه های ثبت اختراع.

(۳) معاهده های مربوط به رده بندی؛ شامل: معاهده لوکارنو، معاهده نایس، معاهده استراسبورگ، معاهده وین.

معاهده های جهانی و کشورها

همان گونه که ملاحظه شد، معاهده ها و موافقتنامه های زیادی در سطح جهانی برای حفاظت از جنبه های گوناگون مالکیت فکری به وجود آمدند. برای تدوین اولیه در بیش تر این توافقنامه ها کشورهای اندکی مشارکت داشته اند، اما به تدریج کشورهای مختلف ضرورت آن را درک کردند و عضو برخی از آن ها شدند. هر کدام از این موافقت نامه ها در طول سالیان متمادی تغییرات زیادی کردند. در تدوین این موافقت نامه ها علاوه بر حقوق افراد و ناشران و دیگر صاحبان حقوق مالکیت فکری، حقوق مردم کشورها در مقابل استفاده های غیر مجاز سایر کشورها هم مورد توجه قرار گرفت.

* هر کدام از موافقت نامه ها در مورد یک یا چند آثار فکری خاص است و عضویت هر کشور در آن اختیاری است.

* اگر کشوری عضو معاهده خاصی نباشد مسائل مربوط به صاحبان حقوق مالکیت فکری آن کشور در سطح جهانی قابل پیگیری نیست. یعنی زمانی صاحبان حقوق مالکیت فکری در یک کشور خاص

1. (Film) Registration Treaty
2. Washington Treaty on the Intellectual Property of Integrated Circuits (1986)

می‌توانند علیه استفاده‌های غیرمجاز سایر کشورها اعتراض کنند که هر دو کشور عضو این موافقت‌نامه‌ها باشند.

برای مثال ترجمه آثار تألیفی یک کشور در کشور دیگر و بر عکس، بر اساس این موافقت‌نامه‌ها قابل پی‌گیری نخواهد بود. به همین دلیل عدم عضویت کشورها در این معاهده‌ها بیش از هر چیز حقوق صاحبان مالکیت فکری را پایمال می‌کند. برخی از کشورها با این استدلال به این معاهده‌ها نمی‌پیوندند که چنین عضویتی مانع دسترسی رایگان یا کم‌هزینه مردم کشورشان به آثار فکری سایر کشورها می‌شود. البته چنین نگرشی نه تنها حقوق صاحبان آثار فکری سایر کشورها را نادیده می‌گیرد، بلکه حقوق این کشور را در کشور خود نیز نادیده می‌گیرد. زیرا آثار فکری آن کشور می‌تواند بدون مجوز در کشورهای دیگر به صورت غیرمجاز استفاده شود. در واقع قربانی اصلی نگرش‌های فوق، صاحبان آثار فکری کشورها هستند. هم چنین عدم پیوستن به این معاهده‌ها، مبادله جهانی اطلاعات یک کشور را با مخاطره و زیان مواجه می‌سازد.

عضویت در این معاهده‌ها بدون قید و شرط است و به تشریفات ویژه‌ای نیاز ندارد و تنها بر اساس درخواست مقام اجرایی کشور مربوطه قابل پی‌گیری است. اما سیاست‌های اجرایی آن مانند شیوه‌های مدنی، راه حل‌ها، ساختار دادگاه‌ها و تخصصی شدن آن، دستگاه‌های تجدیدنظرخواهی، هزینه دادخواهی، روش‌های جایگزین دادگاه‌مانند روش‌های کدخدامنشی و آشتی و غیره ممکن است متفاوت باشد. برخی از کشورها عضویت را منوط به تصویب مجلس قانون‌گذاری یا سایر فرآیندهای ملی می‌کنند. هم چنین تعدادی از کشورها این معاهده‌ها را در قوانین ملی خود وارد می‌کنند و گروهی دیگر به همان عضویت در معاهده مربوط اکتفا می‌کنند و آن را برای مردم کشور خود لازم‌الاجرا می‌دانند. برخی از کشورها علاوه بر پذیرش تمام این معاهده‌ها یا تعدادی از آن‌ها، قوانین ملی دیگری را نیز برای حفاظت از مالکیت فکری تصویب و اجرا می‌کنند.

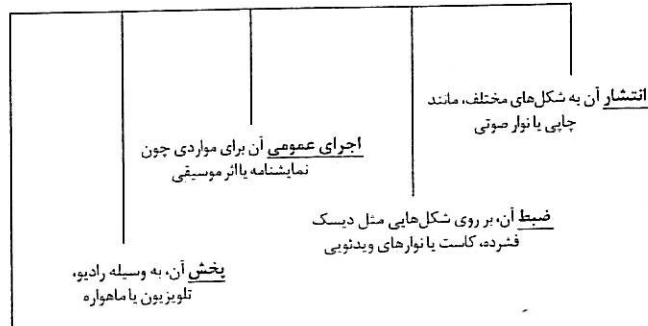
عدم عضویت کشورها در این معاهده‌ها بیش از هر چیز حقوق صاحبان مالکیت فکری را پایمال می‌کند.

برخی از کشورها با این استدلال به این معاهده‌ها نمی‌پیوندند که چنین عضویتی مانع دسترسی رایگان یا کم‌هزینه مردم کشورشان به آثار فکری سایر کشورها می‌شود. قربانی اصلی نگرش‌های فوق صاحبان آثار فکری کشورها است.

چه حقوقی به رسمیت شناخته می‌شود؟

* تولیدکنندگان اصلی^۱ آثاری که حق نسخه‌برداری از آن محافظت می‌کند و هم چنین وارثان وی، حقوق اساسی مشخصی دارند. برای استفاده از اثر یا تفویض آن به دیگران، بر اساس شرایط مورد توافق، حق کامل دارند.

تولیدکننده اثر در مورد مسائل زیر می‌تواند دیگران را منع کند یا به آن‌ها اختیار دهد:



ترجمه آن به زبان دیگر، یا اقتباس از آن مانند تبدیل یک رمان به نمایش بردای

* انتشار بسیاری از آثار مانند کتاب، نوار صوتی و فیلم، نیازمند توزیع گسترده و ارتباط وسیع و سرمایه‌گذاری مالی است. بنابراین تولیدکننده اثر اغلب با دریافت مبالغی، "حقوق" خود را به افراد یا شرکت‌های دیگر "می‌فروشد" تا به بهترین شکل ممکن بازاریابی شود. به این دریافت‌ها، حق مؤلف^۲ می‌گویند.

این حقوق اقتصادی^۳ محدودیت زمانی دارد و براساس معاهده‌های ویپو محدودیت آن تا ۵۰ سال پس از مرگ تولیدکننده اثر است. قوانین ملی کشورها ممکن است محدودیت‌های زمانی دیگری را اعمال کنند. چنین محدودیت‌هایی سبب می‌شود که هم تولیدکننده اثر و هم وارثان وی از مزایای مالی آن در یک دوره زمانی معقول بهره‌مند شوند. حفاظت از حق نسخه‌برداری شامل حقوق معنوی^۴ هم می‌شود که شامل حق ذکر نام وی در اثر به عنوان نویسنده و حق مخالفت با تغییراتی است که ممکن است شهرت او را خدشه‌دار کند.

حقوق معنوی شامل حق ذکر نام نویسنده در اثر به عنوان نویسنده و حق مخالفت با تغییراتی است که ممکن است شهرت او را خدشه‌دار کند.

1. Original creators
2. Royalties
3. Economic rights
4. Moral rights

تولیدکننده اثر یا مالک حق نسخه‌برداری با مشاهده مالکیت غیرقانونی اثر یا کالای مرتبط با آن توسط دیگران مانند چاپ غیرمجاز می‌تواند حقوق خود را از طریق دادگاه پی‌گیری کند. وی می‌تواند حکم دادگاه را مبنی بر توقف این فعالیت‌های غیرمجاز یا برآورد خسارت‌های مالی و معنوی آن دریافت کند.

حوزه محافظت، حق نسخه‌برداری برای مواردی است که بیان^۱ و مستند شده باشد و شامل مواردی چون عقاید، فرآیندها، روش‌های عملیاتی یا مفاهیم ریاضی نمی‌شود.

بر این اصل، سازمان تجارت جهانی^۲ در "موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری"^۳ و هم در "معاهده حق نسخه‌برداری وپیو" تأکید کرده است.

در طول ۵۰ سال گذشته، حقوق نسخه‌برداری به سرعت تکامل یافته و حقوق مشابهی را برای نوارهای صوتی (مانند نوارهای کاست و دیسک‌های فشرده) و سازمان‌های خبرگزاری (برای برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی‌شان) هم به رسمیت شناخته است.

حق نسخه‌برداری و حقوق آن سبب می‌شود که تولیدکننده آثار فکری، پاداش اقتصادی معقولی به دست آورد، انگیزه‌ای برای تولیدکنندگان است و به همین دلیل تشویق خلاقیت‌های انسانی ضروری است، و سبب می‌شود که بتوان آثار تولیدکنندگان را بدون دلبهره و ترس از نسخه‌برداری غیرمجاز و سرقت، اشاعه داد. به همین دلیل موجب افزایش دسترسی به آثار و در سراسر جهان موجب گسترش فرهنگ، دانش و سرگرمی خواهد شد.

حق نسخه‌برداری به فرآیندهای رسمی وابسته نیست. یک اثر به محض تولید، بر اساس حق نسخه‌برداری محافظت می‌شود. بر اساس معاهده برن با عنوان "حفاظت از آثار ادبی و هنری"، این آثار بدون طی مراحل رسمی در کشورهای عضو معاهده محافظت می‌شوند. بنابراین، وپیو هیچ نظام ثبت‌نام برای حق نسخه‌برداری را پیشنهاد نمی‌کند.

اما برخی از کشورها برای اهداف مختلفی چون تشخیص و تمایز بین آثار مختلف و سایر فرآیندهای اداری و غیره دارای تشکیلات

اداری با نام‌های مختلف هم چون "اداره ملی حق نسخه‌برداری"^۱ و قوانین ملی^۲ هستند تا آن‌ها را ثبت کنند. در برخی از کشورها "ثبت آثار" به عنوان مدرک رسمی در دادگاه‌های حقوقی اختلافات در زمینه حق نسخه‌برداری استفاده می‌شود.

در ایران نیز بدون ثبت اثر در کتابخانه ملی و دریافت مجوز انتشار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی امکان انتشار آثار فکری چون کتاب، فیلم، نوارهای صوتی و موسیقی و موارد مشابه وجود ندارد. به همین دلیل واحدهای مختلفی چون "اداره کتاب" و غیره در کنار وظایف دیگری چون کنترل و بررسی محتوا (ممیزی) و غیره مجوز یا پروانه انتشار آن را صادر می‌کند. هم چنین چاپخانه‌ها نیز بدون مجوزهای فوق اجازه چاپ هیچ منبع اطلاعاتی را ندارند.

معمولاً کتابخانه ملی در تمام کشورها و از جمله ایران وظیفه حفظ و نگهداری از آثار مکتوب و فرهنگی را بر عهده دارد. به همین دلیل ناشران ایرانی بر اساس قانون موظفند نسخه‌ای از آثار خود را برای کتابخانه ملی ارسال کنند. کتابخانه ملی ایران این نسخه‌ها را از طریق نسخه‌های ارسالی ناشر به وزارت ارشاد تحویل می‌گیرد. همین فرایند در قانون ایران برای مالکیت مادی و معنوی آثار فکری دیگر هم تصویب شده است.

نمونه برگه واسپاری (Depository)

دفتر خانه محترم هیأت نظارت بر اجرای روابط نشر کتاب
با سلام
بابت نسخه وصول شده کتب به مشخصات زیر جهت
احاطه به کلیتته ها، توسط واحد حفاظت و واسپاری کتابخانه ملی
ایران تأیید می‌گردد

نام کتاب: کتابخانه ملی ایران
نقشه: اول
تاریخ: ۱۶۵

تاریخ:
محل:
مهر:

واحد حفاظت و واسپاری کتاب

ناشران ایرانی بر اساس قانون موظفند نسخه‌ای از آثار خود را برای کتابخانه ملی ارسال کنند.

ناشر (حقیقی یا حقوقی) برای ثبت آثار خود می‌تواند نسخه‌ای از آن را "پیش از انتشار" به کتابخانه ملی ارسال کند تا هم فیما (فهرست‌نویسی) پیش از انتشار) و هم شماره کتابخانه ملی را دریافت کند.

به کتابخانه‌ای که براساس قانون، نسخه‌ای از آثار فکری را برای نگهداری دریافت می‌کند، کتابخانه واسپاری (Deposit Library) می‌گویند. کتابخانه‌های ملی در بیش تر کشورها یا برخی از کتابخانه‌های دیگر نسخه‌ای از آثار سازمان‌های جهانی را دریافت می‌کنند. مثلاً کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران که نسخه‌ای از انتشارات سازمان ملل را دریافت می‌کند.

وزارت جهاد کشاورزی، کتابخانه مرکزی دانشگاه شیراز، وزارت بهداشت، به ترتیب کتابخانه واسپاری سازمان فائو، سازمان ملل و سازمان بهداشت جهانی در ایران می‌باشند.

کتابخانه ملی ایران، مرکز واسپاری کتاب‌های منتشر شده در ایران است.

1. National Copyright Office
2. National Laws

1. Express
2. World Trade Organization (WTO)
3. Agreement on Trade - Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)

حفاظت از حق نسخه برداری و حقوق مرتبط با آن در اینترنت

در سال ۱۹۹۶ دو معاهده در سازمان جهانی مالکیت فکری (ویپو) به وجود آمد که هدف اصلی آن روزآمدسازی و تکمیل معاهده‌های قبلی ویپو در مورد حقوق نسخه برداری و حقوق مرتبط با آن و هم گامی با تغییراتی بود که عمده‌تاً حاصل پیشرفت‌های فنی و مسائل جدید بازار بود. زیرا معاهده‌های برن و رم بیش از یک ربع قرن پیش به وجود آمده یا برای آخرین بار ویرایش شدند و در این مدت انواع آثار جدید، بازارهای جدید و روش‌های نوین استفاده و توزیع هم پا به عرصه گذاشتند. این دو معاهده جدید عبارت بودند از:

۱) معاهده حق نسخه برداری ویپو^۱

در این معاهده دو مسأله با حق نسخه برداری محافظت می‌شود:

۱. برنامه‌های رایانه‌ای با هر روش و شکلی که ارائه می‌شود؛
۲. مجموعه‌ای از داده‌ها یا سایر منابع (پایگاه‌های داده‌ها)؛ در هر شکلی که انتخاب یا تنظیم محتوای آن‌ها سبب تولید فکری می‌شود. (اگر یک پایگاه اطلاعاتی فاقد چنین ویژگی تولیدی باشد، در حوزه این معاهده نمی‌گنجد).

در این معاهده نویسندگان صاحب حقوق ذیل‌اند:

۱. حق توزیع؛ حقی است که بر اساس آن می‌توان اجازه داد که اصل یا نسخه‌هایی از اثر از طریق فروش یا سایر روش‌های انتقال مالکیت در اختیار عموم قرار گیرد.
۲. حق اجاره؛ حقی است که بر اساس آن می‌توان اجازه داد تا اصل یا نسخه‌هایی از سه نوع آثار زیر به صورت اجاره‌ای در اختیار عموم قرار گیرد:

- الف) برنامه‌های رایانه‌ای (به استثنای مواردی که خود برنامه رایانه‌ای به عنوان بخش‌های اصلی اجاره نیست)؛
- ب) آثار سینماتوگرافیک؛
- ج) فونوگرام‌ها و....

۳. حق ارتباط با عموم؛ حقی است که بر اساس آن، عموم مردم مجازند تا از طریق ابزارهای بی‌سیم یا با سیم، به اطلاعات دسترسی یابند. "دسترس‌پذیر ساختن عمومی آثار شامل دسترسی به آن‌ها از یک نقطه دیگر و انتخاب و استفاده از آن در همان زمان نیز می‌باشد؛" به‌خصوص ارتباط محاوره‌ای^۲ از طریق اینترنت و دسترسی به محتوا به محض درخواست^۳.

دو معاهده برای حفاظت از حق نسخه برداری و حقوق آن در اینترنت: ۱) معاهده حق نسخه برداری ویپو (۲) معاهده نمایش‌ها و فونوگرام‌های ویپو معاهده‌های فوق در پاسخ به چالش‌های فن‌آوری‌های دیجیتال نوین بوده است؛ به‌خصوص توزیع آثار و منابع حفاظت شده از طریق شبکه‌های دیجیتالی مثل اینترنت. به همین دلیل این دو معاهده را گاهی با عنوان "معاهده‌های اینترنت" هم نام می‌برند.

"معاهده حق نسخه برداری ویپو" برای حفاظت از نویسندگان آثار هنری و ادبی مانند نوشته‌ها و برنامه‌های رایانه‌ای، پایگاه‌های اطلاعاتی اصلی، آثار موسیقی، آثار دبیری و شنیداری، هنرهای زیبا و عکس‌ها است.

این معاهده به کشورهای عضو توصیه می‌کند که در مقابل سوء استفاده‌های فنی افراد، راه حلی پیدا کنند تا آن‌ها نتوانند از طریق شکستن رمز یا سایر روش‌های غیر مجاز به اطلاعات نویسندگان به صورت غیر قانونی دسترسی یابند و یا برخی از اطلاعات را حذف کنند یا تغییر دهند.

۲) معاهده نمایش‌ها و فونوگرام‌های ویپو^۱

که موارد خاصی از "حقوق مرتبط" با حق نسخه برداری را پوشش می‌دهد. در این معاهده از حقوق هنرمندان و تولیدکنندگان فونوگرام‌ها محافظت می‌شود.

دو معاهده فوق در پاسخ به چالش‌های فن‌آوری‌های دیجیتالی نوین بوده است؛ به‌خصوص توزیع آثار و منابع حفاظت شده از طریق شبکه‌های دیجیتالی مثل اینترنت. به همین دلیل این دو معاهده را گاهی با عنوان "معاهده‌های اینترنت" می‌نامند.

برای اجرای هر دو معاهده لازم است کشورها زیرساخت لازم را ایجاد کنند تا تولیدکنندگان بتوانند استفاده از آثار دیگران را با روش‌های مختلف کنترل کنند و خسارت‌های احتمالی را دریافت نمایند. از همه مهم‌تر این دو معاهده، صاحبان حقوق نسخه برداری را مطمئن می‌سازد که همان حقوق به‌خوبی و به نحو احسن در روش‌های جدید توزیع اطلاعات و فن‌آوری‌ها و نظام‌های ارتباطی جدید مانند اینترنت هم حفظ می‌شود. بنابراین، دو معاهده تصریح می‌کنند که حقوق موجود و قبلی در محیط دیجیتال هم به رسمیت شناخته می‌شود. هم چنین آن‌ها حقوق درون خطی جدیدی را به‌وجود آوردند. برای ایجاد تعادل منطقی بین خواسته‌های صاحبان حقوق و عموم مردم، این معاهده اجازه می‌دهد هر کشور محدودیت‌ها و استثناهایی را در حقوق مربوط به محیط دیجیتال ایجاد کند، مثلاً کشورها در شرایط مناسب ممکن است استثناهایی را برای استفاده عمومی مانند اهداف آموزشی و پژوهشی غیرانتفاعی به‌وجود آورند. در این معاهده اعلام شده که نه تنها کشورها باید حقوق مربوط را تأمین کنند، بلکه دو دسته از کمک فنی مرتبط با حقوق را هم فراهم کنند تا صاحبان حقوق را مطمئن سازد که می‌توانند به خوبی از

دو معاهده "اینترنت" تصریح می‌کند که حقوق موجود و قبلی در محیط دیجیتال هم به رسمیت شناخته می‌شود. هم چنین آن‌ها حقوق درون خطی جدیدی را به‌وجود آوردند.

1. WIPO Performances and Phonograms Treaty
2. Online

1. WIPO Copyright Treaty (WCT)
2. Interactive
3 On-demand

فن آوری برای محافظت از حقوق خود استفاده کنند و مجوز استفاده از آثار خود را به صورت درون خطی ارائه کنند.

نخست، کشورها برای مشکل "حمله رایانه‌ای" باید "ضد فرار" را اجرا کنند. یعنی باید برای مقابله با فرار کاربران از ساز و کارهای فنی (مثل رمزسازی^۲) - که صاحبان حقوق برای محافظت از حق خود از آن استفاده می‌کنند راه حل‌های حقوقی لازم را پیدا و آن را به خوبی مهار کنند.

کمک فنی دوم آن است که کشورها، تغییر یا حذف عمدی "اطلاعات مدیریت حقوق"^۳ الکترونیکی را ممنوع سازند تا درستی و انسجام بازار درون خطی محافظت شود و قابل اطمینان باشد. اطلاعات مدیریت حقوق، آن دسته از اطلاعاتی است که در ماده محافظت شده درج می‌شود و اثر، تولیدکننده، مجری یا مالک آن و شرایط و مقررات استفاده از آن را مشخص می‌سازد.

معاهده حق نسخه‌برداری ویپو (WCT) در تاریخ ۶ مارس ۲۰۰۲ و معاهده نمایش‌ها و فونوگرام‌های ویپو (WPPT) در تاریخ ۲۰ می ۲۰۰۲ اجرا شدند و تعدادی از کشورها این دو معاهده را در قوانین ملی خود آوردند.

در دهه ۷۰ و ۸۰ میلادی بحث‌های زیادی در این مورد مطرح شد که آیا می‌توان از معاهده پروانه‌های ثبت اختراع، حق نسخه‌برداری و غیره برای محافظت از برنامه‌های نرم‌افزاری استفاده کرد یا نه. در نتیجه تصمیم بر این شد که:

برنامه‌های رایانه‌ای باید تحت محافظت معاهده "حق نسخه‌برداری" قرار گیرد. اما تجهیزاتی که از نرم‌افزارهای رایانه‌ای استفاده می‌کنند و ابداعات نرم‌افزاری باید تحت محافظت قانون "پروانه‌های ثبت اختراع" قرار گیرند.

دامنه محافظت قانون حق نسخه‌برداری و قانون پروانه‌های ثبت اختراع با هم متفاوت است. محافظت حق نسخه‌برداری فقط برای مواردی است که اظهار شده است و برای عقاید و فرآیندها، روش‌های عملیاتی یا مفاهیم ریاضی و مانند آن نیست. در حالی که پروانه ثبت اختراع حق جامعی را برای یک اختراع به وجود می‌آورد؛

1. Hacking
2. Anti-circumvention
3. Encryption
4. Rights Management Information

اختراع^۱ شامل محصول یا فرآیندی است که روش جدید انجام کار یا راه حل فنی جدید یک مشکل را ارائه می‌کند.

برای استفاده از اثر فردی دیگر و سایر مسائل مرتبط با آن باید با مالک حقوقی آن که ممکن است ناشر یا نویسنده باشد، تماس گرفت. بر اساس قوانین ملی حق نسخه‌برداری، استفاده محدود از یک اثر مانند نقل قول برای تهیه گزارش خبری و استفاده شخصی، مجاز شمرده می‌شود.

حفاظت از حقوق نسخه‌برداری در کشورهای عضو معاهده برن رایگان است و به هیچ اقدام رسمی مانند ثبت نام یا واسپاری نسخه‌ها نیاز ندارد. اما پروانه‌های ثبت اختراع بیش تر پس از طی مراحل آزمایشی توسط یک مؤسسه دولتی ارائه می‌شود.

حفاظت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای در بیش تر کشورها بر اساس قانون "حق نسخه‌برداری" و معاهده آن در ویپو است. قانون پروانه ثبت اختراع نرم‌افزارها هنوز هماهنگ نشده است. اما برخی از کشورها دریافت پروانه ثبت اختراع را برای نرم‌افزارهای رایانه‌ای را در قوانین خود پیش‌بینی کردند و برخی دیگر این رویکرد را اتخاذ نمودند که نرم‌افزارهای رایانه‌ای اند اختراعاتی‌اند که با کمک نرم‌افزار رایانه‌ای صورت گرفته‌اند.

سازمان‌های خبرگزاری بر اساس معاهده جهانی حفاظت از هنرمندان و تولیدکنندگان فونوگرام‌ها و سازمان‌های خبرگزاری (معاهده رم) به عنوان دارندگان حقوق مرتبط، حمایت می‌شوند. هم چنین محتوای خبرگزاری‌ها همانند علایم یا سیگنال‌های خبرگزاری‌ها، بر اساس قوانین ملی کشورها توسط حق نسخه‌برداری و حقوق مرتبط هم می‌توانند محافظت شوند. اما در مورد شکل‌های تلویزیونی در ویپو به عنوان موضوعی برای حفاظت جهانی هنوز بحث بررسی نشده است.

یک نویسه (کاراکتر) اگر برگرفته از اظهارات بیان شده اصلی یک نویسنده باشد، بر اساس حق نسخه‌برداری محافظت می‌شود. داد و ستد اقلامی چون اسباب‌بازی‌ها، بازی‌های رایانه‌ای، کتاب‌ها و لباس‌هایی که نوشته‌ها و کاراکتر دارند در شرایط خاص بر اساس حقوق مالکیت فکری، عمدتاً حق نسخه‌برداری و علائم تجاری و سایر

بر اساس قوانین ملی حق نسخه‌برداری، استفاده محدود از یک اثر مانند نقل قول برای تهیه گزارش خبری و استفاده شخصی، مجاز شمرده می‌شود.

حفاظت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای در بیش تر کشورها بر اساس قانون "حق نسخه‌برداری" و معاهده مربوط به آن در ویپو است.

سازمان‌های خبرگزاری بر اساس معاهده جهانی حفاظت از هنرمندان و تولیدکنندگان فونوگرام‌ها و سازمان‌های خبرگزاری (معاهده رم) به عنوان دارندگان حقوق مرتبط مورد حمایت قرار می‌گیرند.

جنبه‌های حقوقی محافظت می‌شوند.

معاهده‌های سازمان جهانی مالکیت فکری خود به خود به عنوان حق و قانون تلقی نمی‌شوند، بلکه لازم است کشوری که عضو معاهده شده است حقوق خاصی را بدون هیچ تبعیضی بپذیرد. برخی از کشورها، معاهده‌هایی را که وی‌پو به وجود آورده است به همان شکل اجرا می‌کنند و به طور مستقیم به عنوان قانون می‌پذیرند. اما عموماً حق نسخه‌برداری و حقوق مرتبط با آن در قوانین ملی هر کشور پیش‌بینی می‌شود.

معاهده‌های سازمان جهانی مالکیت فکری خود به خود به عنوان حق و قانون تلقی نمی‌شوند، بلکه لازم است کشوری که عضو معاهده شده است حقوق خاصی را بدون هیچ تبعیضی بپذیرد.

معاهده تأسیس وی‌پو^۱

این معاهده دارای بخش‌های مختلفی است، در ۱۴ جولای ۱۹۶۷ در استکهلم تصویب شد و در ۲۸ سپتامبر ۱۹۷۶ به موجب آن وی‌پو تأسیس شد. این معاهده دارای ۲۱ ماده است که در آن تأسیس سازمان، تعاریف، اهداف، کارکردها، عضویت، گردهمایی عمومی، کنفرانس، دفتر جهانی، هیأت مدیره، بودجه و بسیاری از مسائل دیگر مشخص شده‌اند.

یکی از مهم‌ترین مصوبات بندهای "معاهده تأسیس وی‌پو"، تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری است.

در این معاهده تمام معاهده‌های دیگر مرتبط با اهداف وی‌پو ذکر شده و به رسمیت شناخته شده‌اند. یکی از مهم‌ترین مصوبات و بندهای این معاهده تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری است. بر اساس یکی از مواد این معاهده، ۳ ماه پس از عضویت ۱۰ کشور عضو معاهده پاریس و ۷ کشور عضو معاهده برن، این معاهده ضمانت اجرایی دارد. در سایر کشورها نیز ۳ ماه پس از عضویت در این معاهده ضمانت اجرایی خواهد داشت. برای عضویت در این معاهده هیچ قید و شرطی پذیرفته نیست. اعضا با ارسال نامه‌ای به مدیر کل می‌توانند از ادامه عضویت در این معاهده خودداری کنند. هر کدام از کشورهای عضو این معاهده می‌توانند پیشنهادی خود را برای تجدید نظر این معاهده از طریق کمیته هماهنگی یا دبیر کل ارائه کنند. کنفرانس باید تغییرات و پیشنهادات را تصویب کند.

برای عضویت در این معاهده هیچ قید و شرطی پذیرفته نیست. اعضا با ارسال نامه‌ای به مدیر کل می‌توانند از ادامه عضویت در این معاهده خودداری کنند.

اهداف این سازمان، ارتقای حفاظت از مالکیت فکری را در سراسر جهان از طریق همکاری بین کشورها و در صورت لزوم همکاری با سایر سازمان‌های جهانی و تحکیم همکاری‌ها در این زمینه بین اعضای اتحادیه‌ها و معاهده‌های مختلف است.

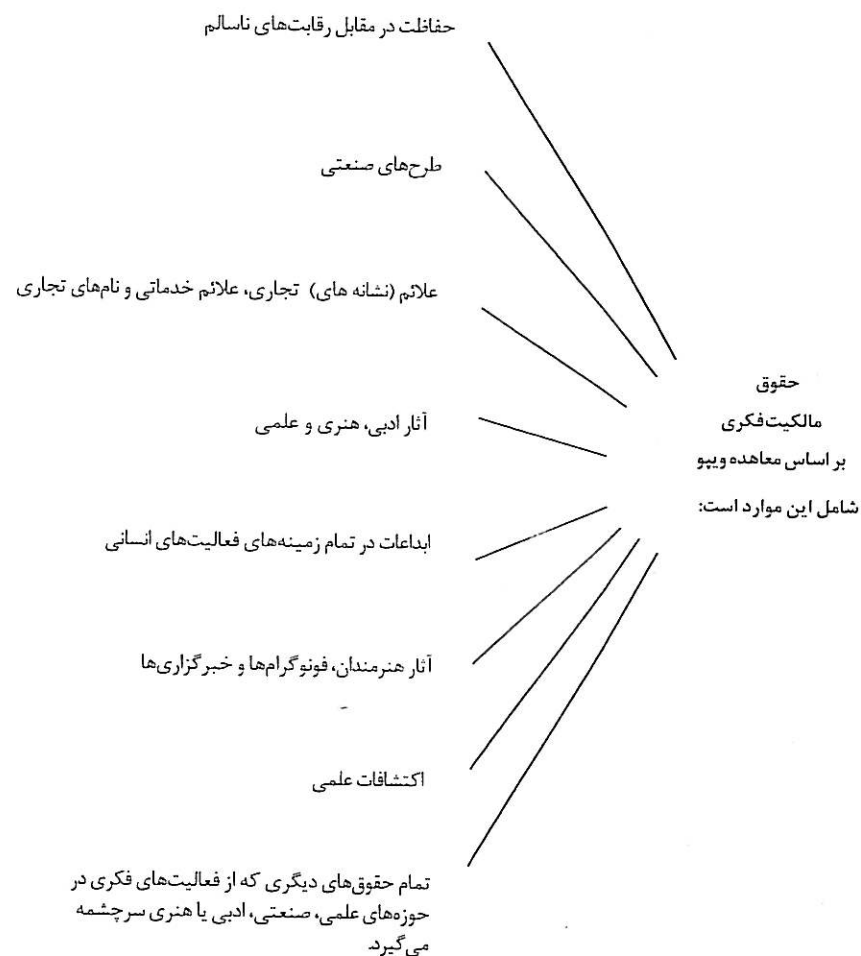
این اتحادیه‌ها و معاهده‌ها برای ارتقای حفاظت از مالکیت فکری در زمان‌های مختلف و در سطح جهانی تأسیس شده‌اند. بسیاری از این معاهده‌ها و توافقات، حتی قبل از معاهده تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری وجود داشته‌اند و در هر معاهده و اتحادیه ممکن است کشورهای متفاوتی عضویت داشته باشند مانند معاهده پاریس، معاهده برن و غیره. در معاهده تأسیس وی‌پو، مدیریت و هماهنگی تمام معاهده‌ها و توافقی نامه‌های جهانی قبل و پس از آن (۲۴ معاهده) را بر عهده وی‌پو نهاده‌اند.

عضویت در این سازمان برای تمام کشورهای عضو یکی از اتحادیه‌ها یا معاهده‌های سازمان آزاد است. عضویت سایر کشورهایی که عضو هیچ یک از اتحادیه‌ها و معاهده‌های دیگر نیستند نیز با توجه با توجه به شرط‌های زیر آزاد است: عضو سازمان ملل، هر کدام از سازمان‌های وابسته به سازمان ملل یا سازمان جهانی انرژی اتمی باشند یا مجمع عمومی سازمان از آن کشور دعوت کرده باشد. ایران علاوه بر عضویت در معاهده پاریس، عضو این معاهده و سازمان نیز می‌باشد.

عضویت ایران در سازمان وی‌پو و معاهده پاریس این سوء برداشت را ایجاد نکند که ایران عضو تمام معاهده‌های حقوق نسخه برداری نیز می‌باشد. ایران از مجموع ۲۴ معاهده زیر نظر سازمان وی‌پو تنها دو "معاهده پاریس" و "معاهده تأسیس وی‌پو" را پذیرفته است معاهده پاریس درباره مالکیت صنعتی و معاهده تأسیس وی‌پو درباره تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری (وی‌پو) است.

ایران علاوه بر عضویت در معاهده پاریس، عضو این معاهده و سازمان وی‌پو نیز می‌باشد.

سازمان جهانی مالکیت فکری دارای یک مجمع عمومی^۱ است که اعضای آن باید کشورهای عضو این معاهده باشند که عضو یکی از معاهده‌ها و اتحادیه‌های دیگر هم هستند. هر کشور تنها یک نماینده خواهد داشت که ممکن است نمایندگان، مشاوران و متخصصان دیگر هم به وی کمک کنند. هزینه نمایندگان را دولت مربوط تأمین می‌کند. مهم‌ترین وظایف مجمع عمومی عبارت است از: انتخاب دبیر کل، بررسی و تأیید گزارش دبیر کل و کمیته هماهنگی، تصویب بودجه اتحادیه‌ها و معاهده‌ها، تأیید روش‌های پیشنهادی دبیر کل برای مدیریت موافقت نامه‌ها و معاهده‌های جهانی دیگر، تصویب



سازمان جهانی مالکیت فکری و سو دارای یک مجمع عمومی است که اعضای آن نایب کشورهای عضو این معاهده باشند که عضو یکی از معاهده‌ها و اتحادیه‌های دیگر هم هستند.

مقررات مالی سازمان، تعیین زبان کاری سازمان، دعوت از کشورهای که می‌خواهند عضو معاهده شوند، تعیین کشورهای غیر عضو و سازمان‌های جهانی غیردولتی و بین‌الدولی به عنوان اعضای ناظر و انجام سایر وظایف مرتبط با معاهده.

هر کشور عضو، حتی اگر عضو یک یا چند اتحادیه و معاهده دیگر هم باشد، تنها یک رأی در مجمع عمومی دارد. حد نصاب برگزاری مجمع عمومی حضور یک دوم کشورهای عضو است.

"کنفرانس" نیز یکی از ارکان سازمان است که همانند مجمع عمومی برگزار می‌شود. در این کنفرانس در مورد مسائل مالکیت فکری بحث و بررسی می‌شود و می‌تواند با توجه به صلاحیت و استقلال معاهده‌ها و اتحادیه‌های دیگر پیشنهادی مربوط به آن موضوع خاص را هم ارائه کند. وظایف دیگر مانند تعیین بودجه دوسالانه کنفرانس، پیشنهاد افزودن اصلاحیه و متمم به معاهده و غیره نیز از جمله وظایف کنفرانس است.

سازمان جهانی مالکیت فکری دارای یک کمیته هماهنگی است که اعضای آن شامل کشورهای عضو این معاهده می‌باشند که عضو کمیته اجرایی معاهده پاریس یا معاهده برن یا هر دو نیز باشند. وظایف اصلی این کمیته عبارت است از: ارائه پیشنهاد به معاهده‌ها و اتحادیه‌های دیگر، مجمع عمومی، کنفرانس و مدیر کل در تمامی حوزه‌های مدیریتی، مالی و سایر مسائل عمومی مشترک دو یا چند معاهده یا موافقت‌نامه دیگر، تهیه پیش‌نویس دستور جلسات مجمع عمومی و کنفرانس و برنامه مالی کنفرانس، معرفی نامزد مدیر کل به مجمع عمومی و معرفی سرپرست، در مواردی که مدیر کل انتخاب نشده است و انجام سایر وظایف.

دفتر بین‌المللی^۱ ویپو، وظایف دبیرخانه سازمان^۲ را به عهده دارد. این دفتر را مدیر کل و دو یا چند معاون وی اداره می‌کنند. انتخاب مدیر کل برای یک دوره ثابت - که نباید کمتر از ۶ سال باشد - به عهده مجمع عمومی است و این انتخاب را برای دوره‌های ثابت دیگر می‌توان تمدید کرد. وی مدیر اجرایی سازمان نیز می‌باشد و باید نمایندگی آن را انجام دهد. مدیر کل، گزارش مسائل داخلی و بیرونی

سازمان جهانی مالکیت فکری دارای یک کمیته هماهنگی است که اعضای آن شامل کشورهای عضو این معاهده می‌باشند که عضو کمیته اجرایی معاهده پاریس یا معاهده برن یا هر دو نیز باشند.

دفتر بین‌المللی ویپو، وظایف دبیرخانه سازمان را به عهده دارد.

1. International Bureau
2. Secretariat of the Organization

سازمان را برای مجمع عمومی تهیه می‌کند و مجری دستورالعمل‌ها و راهنمایی‌های مجمع عمومی است. مدیر کل و کارکنانی که وی تعیین می‌کند باید در تمام نشست‌های مجمع عمومی، کنفرانس، کمیته هماهنگی یا سایر کمیته‌ها و گروه‌های کاری بدون حق رأی شرکت کند و به اعتبار مقام، دبیر این جلسات باشد.

اداره مرکزی سازمان در ژنو است و سازمان برای اجرای اهداف و وظایف خود باید در قلمرو کشورهای عضو - به شرطی که در تعارض با قوانین داخلی کشورها نباشد - از قدرت قانونی لازم برخوردار باشد. سازمان می‌تواند از طریق دبیر کل با سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، سازمان‌های بین‌الدولی، سازمان‌های ملی دولتی یا غیر دولتی کشورها (با هماهنگی دولت‌های مرتبط) قرارداد همکاری، مشاوره و کاری امضا کند.

حقوق مالکیت فکری در ایران

اولین قانون مالکیت فکری ایران در سال ۱۳۰۴ در حوزه مالکیت صنعتی بود و با عنوان "قانون ثبت علائم تجاری ایران" تصویب شد و تصویب آیین‌نامه اجرایی آن در سال ۱۳۰۶ بود. بعدها در سال ۱۳۱۰ قانون مزبور بازنگری شد و "قانون ثبت علائم و اختراعات" به تصویب رسید و قانون قبلی لغو شد. آیین‌نامه اجرایی آن نیز با نام "اجرای قانون علائم تجاری و اختراعات" در همان سال تصویب شد. ایران در سال ۱۳۳۷ برای حمایت از مالکیت صنعتی به طور رسمی به موافقت‌نامه پاریس ملحق شد. کشورهای عضو بارها این موافقت‌نامه را بررسی کردند و مجلس ایران نیز دوباره آن را در سال ۱۳۵۷ پذیرفت. هم‌اکنون اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی وابسته به سازمان ثبت اسناد و املاک کشور مسئولیت "اجرای قانون ثبت علائم تجاری ایران" را به عهده دارد.

در حوزه مالکیت ادبی و هنری و حق نسخه‌برداری نیز برخی قوانین در ایران تصویب شده است. در سال ۱۳۴۷ قانون "حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان" با الگوبرداری از قوانین کشورهای پیشرفته مانند فرانسه و قوانین سازمان جهانی مالکیت فکری را مجلس تصویب نمود. آیین‌نامه اجرایی آن را در سال ۱۳۵۰ هیأت وزیران تصویب کرد. این قانون هم‌اکنون نیز دارای اعتبار است.

ایران در سال ۱۳۳۷ برای حمایت از مالکیت صنعتی رسماً به موافقت‌نامه پاریس ملحق شد.

هم‌اکنون اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی وابسته به سازمان ثبت اسناد و املاک کشور مسئولیت "اجرای قانون ثبت علائم تجاری ایران" را به عهده دارد.

در حوزه مالکیت ادبی و هنری و حق نسخه‌برداری نیز برخی قوانین در ایران تصویب شده است مانند "حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان"، "قانون ترجمه و تکریر کتب و نشریات و آثار صوتی" و "قانون ترجمه و تکریر کتب و نشریات و آثار صوتی".

البته در سال ۱۳۵۲ "قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی" به عنوان مکمل قانون فوق تصویب شد.

* بر اساس این قوانین، نسخه‌برداری از کتاب‌ها و نشریات به همان زبان و شکل چاپ شده به صورت افسط یا عکس‌برداری یا روش‌های مشابه دیگر و نسخه‌برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی به قصد بهره‌برداری مادی ممنوع است. نسخه‌برداری از منابع بیگانگان مشروط به وجود عهدنامه‌ها و قراردادهای متقابل است. البته منابع غیرفارسی که برای اولین بار در ایران منتشر شده باشند و قبلاً در هیچ کشور دیگری منتشر نشده باشند، مشمول حمایت قانون مزبور قرار می‌گیرند.

مجلس ایران "قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای" را نیز در سال ۱۳۷۹ تصویب کرد.

* مجلس شورای اسلامی ایران "قانون الحاق ایران به موافقت‌نامه تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری" را در سال ۱۳۸۰ تصویب کرد. اما علی‌رغم عضویت در موافقت‌نامه پاریس که مربوط به مالکیت صنعتی مربوط است، تا کنون از عضویت در ۲۲ موافقت‌نامه دیگر به حق نسخه‌برداری سازمان مزبور خودداری کرده است.

بحث‌های مربوط به عضویت در موافقت‌نامه‌های مختلف سازمان مزبور و مزایا و معایب آن همواره در مجامع علمی و رسمی ایران مطرح بوده است (آذرننگ، ۱۳۸۱، ۱۸۹-۲۰۰)، زیرا ارتباطات فرهنگی و اقتصادی در سطح جهانی مستلزم پیوستن و عضویت در بسیاری از موافقت‌نامه‌ها، اتحادیه‌ها و سازمان‌ها مرتبط است. برای مثال یکی از شرایط عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت، عضویت در موافقت‌نامه‌های حق نسخه‌برداری است. به همین دلیل در سال ۱۳۷۶ و در پژوهش معاونت فرهنگی وزارت ارشاد، نتایج پیوستن ایران به سازمان مزبور را از نظر تأثیر آن بر حقوق نسخه‌برداری و مسائل نشر در ایران بررسی شد. نتایج بررسی‌های رسمی فوق نشان داد که در بلندمدت، عضویت در این موافقت‌نامه‌ها به نفع کشور، به خصوص تولیدکنندگان آثار فکری است. پژوهش فوق تأثیر فتوای امام خمینی (ره) مبنی بر شرعی نبودن اصل حق مؤلف را یکی از دلایل اصلی عدم توجه به مسأله حق مؤلف پس از انقلاب اسلامی می‌داند. (محمدبیگی، ۱۳۷۶، ۱۳۷-۱۸۵)

گروهی عضویت در موافقت‌نامه‌های مربوط به حق نسخه‌برداری را مخالف دسترسی آزاد و کم‌هزینه مردم به اطلاعات و تهدیدی برای صنعت نشر کشور تلقی می‌کنند.

گروهی عضویت در موافقت‌نامه‌های مربوط به حق نسخه‌برداری را مخالف دسترسی آزاد و کم‌هزینه مردم به اطلاعات و تهدیدی برای صنعت نشر کشور تلقی می‌کنند.

نشر کشور تلقی می‌کنند (محمدبیگی، ۱۳۷۶، ۱۳۷-۱۸۵). البته افراد حقیقی و حقوقی زیادی با نسخه‌برداری غیرمجاز از آثار فکری دیگران به ثروت‌های انبوهی رسیده‌اند. اما تردید و امتناع بیش‌تر برای عضویت در این موافقت‌نامه‌ها بیش از هر چیز منافع تولیدکنندگان آثار فکری و صاحبان حقوق نسخه‌برداری را تهدید می‌کند. این تهدید هم شامل تولیدکنندگان ملی و هم خارجی است. در واقع منافع گروهی از افراد به قیمت پایمال کردن منافع مادی و معنوی صاحبان واقعی حقوقی است که برای تولید و انتشار آثار خود سرمایه‌گذاری نمودند.

بدون شک این نگرش و تصمیم، کشور را از تلاش بیش‌تر و با انگیزه دانشمندان و محققان و تولیدکنندگان آثار فکری و نیز ناشران آن‌ها محروم می‌کند و به همان نسبت شرایط برای استفاده سودجویانه افراد دیگر مناسب می‌شود. در این شرایط حتی بسیاری به جای تولید اطلاعات بیش‌تر و کیفی به ترجمه و گاهی حتی سرقت ادبی و علمی روی می‌آورند.

لازمه پیوستن به اقتصاد و صنعت بین‌المللی نشر و رونق تجارت در این حوزه، احترام به حقوق بین‌الملل است. هم‌اکنون کشور ایران در حال پیوستن به سازمان جهانی تجارت است. بدون شک یکی از مهم‌ترین پیش‌شرط‌ها در این زمینه پیوستن به موافقت‌نامه‌های جهانی و پذیرفتن حقوق بین‌الملل و مردم کشورهای دیگر است. این موافقت‌نامه‌ها برای تسهیل ارتباطات علمی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است. اگر اصل مبادلات اقتصادی و فرهنگی با کشورهای دیگر پذیرفته شده باشد، باید مطالعات و پژوهش‌های بیش‌تری صورت گیرد و از تجارب کشورهای دیگر در این زمینه نیز استفاده شود. در حال حاضر جامعه علمی و فرهنگی کشور و حتی نهادهای مسئول، شناخت دقیقی از مالکیت فکری و حقوق نسخه‌برداری و موافقت‌نامه‌های مربوطه در این زمینه ندارند. برای مثال حقوق نسخه‌برداری حقوق عامی است که حق مؤلف بخشی از آن می‌شود. اما تقریباً در تمام متون مربوط به حقوق مالکیت فکری و حتی در متون رسمی دو واژه حق مؤلف و حق نسخه‌برداری و جنبه‌های مختلف آن به اشتباه

تردید و امتناع بیشتر برای عضویت در موافقت‌نامه‌های گوناگون و بیش از هر چیز منافع تولیدکنندگان آثار فکری و صاحبان حقوق نسخه‌برداری را تهدید می‌کند. این تهدید هم شامل تولیدکنندگان ملی و هم خارجی است. در واقع منافع گروهی از افراد به قیمت پایمال کردن حقوق مادی و معنوی صاحبان واقعی آثار است که برای تولید و انتشار آنها سرمایه‌گذاری نمودند.

در حال حاضر جامعه علمی و فرهنگی کشور و حتی نهادهای مسئول، شناخت دقیقی از مالکیت فکری و حقوق نسخه‌برداری و موافقت‌نامه‌های مربوطه در این زمینه ندارند.

به جای هم به کار می‌رود و درک درستی از مفهوم و مصداق‌های آن‌ها هنوز وجود ندارد.

حقوق نسخه برداری و استفاده کنندگان

حقوق نسخه برداری و قوانین مرتبط با آن‌ها حاوی مجموعه قوانینی است که برای محافظت از مالکیت مادی و معنوی صاحبان آثار فکری در قالب معاهدات گوناگون و مستقل تدوین شده‌اند. در واقع جامعه جهانی و بیش تر کشورها، مالکیت فکری و حقوق مرتبط با آن را پذیرفته‌اند. اما هم در سطح جهانی و هم ملی اختلاف نظرهایی برای تفسیر و اجرای آن وجود دارد. به همین دلیل برخی از کشورها تعدادی از معاهدات جهانی را پذیرفتند و گروهی دیگر را نپذیرفتند. با این حال این کشورها برای رفع مشکل ملی خود، قوانینی را در همین زمینه‌ها تصویب کردند که در سطح ملی لازم الاجرا است. حتی کشورهای عضو معاهدات حقوق نسخه برداری نیز برخی از قوانین را علاوه بر قوانین جهانی در کشور خود تصویب کردند.

معاهدات و قوانین حقوق نسخه برداری بر اساس نیاز به حمایت از مالکیت فکری و حقوق تولیدکنندگان و ناشران و صاحبان آن‌ها است. اما یکی از مشکلات اساسی و بسیار بحث برانگیز حقوق نسخه برداری به حق جامعه و افراد آن در مرحله استفاده از اطلاعات مربوط می‌شود. برای مثال دسترسی آزاد افراد به اطلاعات یکی از حقوقی است که جامعه جهانی و اغلب کشورها آن را پذیرفته‌اند. آیا محدود کردن نحوه استفاده از اطلاعاتی که دیگران تولید کردند مانع این دسترسی نمی‌شود؟ اصولاً تولیدکننده اطلاعات، اعم از نویسنده و ناشر تا چه حد می‌تواند نحوه استفاده از اطلاعات را محدود کند؟ آیا از نظر حقوقی و اخلاقی چنین حقی را دارد؟ مجموعه دانش فعلی بشر همچون زنجیره‌ای به هم متصل است و همه افراد جامعه از دستاوردهای علمی و عملی هم دیگر استفاده می‌کنند و آن چه که اکنون یافته علمی جدید محسوب می‌شود، اغلب کشف آن بدون استفاده از یافته‌های قبلی ناممکن بود. نیوتون، دانشمند بزرگ جهانی که ده‌ها ابداع مهم را به وی نسبت داده‌اند، با فروتنی می‌گوید: من بر شانه غول‌های قبل از خود ایستاده‌ام و بسیاری از یافته

جامعه جهانی و بیش تر کشورها، مالکیت فکری و حقوق مرتبط با آن را پذیرفته‌اند. اما هم در سطح جهانی و هم ملی اختلاف نظرهایی برای تفسیر و اجرای آن وجود دارد.

یکی از مشکلات اساسی و بسیار بحث برانگیز حقوق نسخه برداری به حق جامعه و افراد آن در مرحله استفاده از اطلاعات مربوط می‌شود.

مجموعه دانش فعلی بشر همچون زنجیره‌ای به هم متصل است و همه افراد جامعه از دستاوردهای علمی و عملی هم دیگر استفاده می‌کنند و آن چه که اکنون یافته علمی جدید محسوب می‌شود، اغلب کشف آن بدون استفاده از یافته‌های قبلی ناممکن بود.

هایم بدون آن‌ها ناممکن بود. نیز در مورد یافته‌های دانشمندان دیگر. حتی بسیاری از اختراعات و ابداعات، یک نوآوری جدید و شاید گاه کم‌اهمیت برای ساخت محصولی است که قبلاً وجود داشته‌است و چندان جدید محسوب نمی‌شود. تاریخ علم سرشار از منازعات بین دانشمندانی است که چند نفر ادعای ابداع همزمان و گاه ناهمزمان یک محصول را داشتند. محاسبه سهم افراد مختلف در تمام یافته‌های موجود و همین‌طور سهم ملت‌های مختلف و کل جامعه و تمدن بشری دشوار است، اما همه به خصوص خود دانشمندان و مخترعان پذیرفته‌اند که به تنهایی نمی‌توانستند کاری کنند. درست است که دانشمندان و نوابغ، سهم بزرگی در علم و دانش داشتند؛ اما اگر فداکاری دیگران و همین‌طور جامعه برای آموزش و امنیت و سرمایه‌گذاری این دانشمندان نبود چه اتفاقی می‌افتاد؟ به همین دلیل اگر قوانین حقوق نسخه برداری به گونه‌ای تنظیم می‌شد که هر نویسنده و نهاد علمی و آموزشی اختیار داشتند که استفاده دیگران را کاملاً بر اساس تمایلات شخصی خود تنظیم کنند و عده‌ای را منع و گروه خاصی را مجاز می‌کردند، چگونه حق جامعه و تمدن بشری ادا می‌شد؟ آیا اولین قربانی این قانون سخت‌گیرانه خود دانشمندان و تولیدکنندگان علم و دانش نبودند؟ در عین حال عدم توجه به خلاقیت‌های فردی نیز برای جامعه زیانبار است. قوانین جهانی و ملی مربوط به حقوق نسخه برداری نیز بر مبنای همین ملاحظات انسانی و اجتماعی تنظیم شده‌اند. به عبارت دیگر، علاوه بر این که تلاش شد تا حقوق فردی تولیدکنندگان و مالکان آثار فکری مراعات شود، به حقوق فردی استفاده‌کنندگان اطلاعات و حقوق جامعه و برخی از نهادهای اجتماعی خاص مثل آموزش و پژوهش و مانند آن نیز تا حد ممکن توجه شده‌است.

برای مثال در مهم‌ترین کنوانسیون حقوق نسخه برداری، کنوانسیون برن، بندهایی گنجانده شده‌است که کشورهای عضو را ملزم می‌کند قوانینی را در کشور خود تصویب کنند که محدودیت دسترسی افراد به محتوای سخنرانی‌های سیاسی یا ارائه شده در دعاوی حقوقی را لغو نمایند و همین‌طور شرایطی را ایجاد کنند که مطبوعات و وسایل ارتباط جمعی اجازه داشته باشند تا مقالات، سخنرانی‌ها و آثاری از این قبیل را که در محافل عمومی ارائه شده، به قصد اطلاع رسانی در اختیار عموم قرار دهند. در همین کنوانسیون جهانی تصریح شده‌است که نقل قول از آثاری که قبلاً به طور

دانشمندان و نوابغ سهم بزرگی در علم و دانش دارند. اما اگر فداکاری دیگران و همین‌طور جامعه برای آموزش و امنیت و سرمایه‌گذاری این دانشمندان نبود چه اتفاقی می‌افتاد؟

عدم توجه به خلاقیت‌های فردی نیز برای جامعه زیان بار است.

نقل قول از آثاری که قبلاً به طور قانونی چاپ شده و در اختیار عموم قرار گرفته، مجاز است، مشروط بر این که استفاده از آن ها بی غرضانه و مطابق با مقصود باشد

همواره ذکر نام منبع و منشأ اثر ضروری است.

قانونی چاپ شده و در اختیار عموم قرار گرفته، مجاز است، مشروط بر این که استفاده از آن ها بی غرضانه و مطابق با مقصود باشد؛ همین طور نقل قول از عناوین، روزنامه ها و فصل نامه ها یا خلاصه جراید مجاز است. در کشورهای عضو اتحادیه و طبق توافقی های خاص بین آن ها یا توافقی هایی که قرار است در آینده منعقد شود، استفاده از آثار هنری و ادبی، نقاشی و آثار صوتی و تصویری برای استفاده های آموزشی متناسب با اهداف، مجاز است. البته همواره ذکر نام منبع و منشأ اثر، ضروری است.

در کشورهای عضو اتحادیه، تکثیر مندرجات جراید و وسایل ارتباط جمعی یا عناوین منتشره روزنامه ها و فصل نامه ها در باره مسائل اقتصادی، سیاسی یا مذهبی، به جز مواردی که حق انتشار محفوظ باشد، مجاز و ذکر نام منبع ضروری است. موارد تخطی از قانون باید از سوی کشور حمایت کننده، تعیین و مشخص شود. کشورهای عضو از لحاظ قانونی مکلف اند شرایطی را مشخص و تعیین نمایند که گزارش وقایع روزمره با استفاده از عکس و فیلم، وسایل ارتباط جمعی دیداری یا شنیداری و مخابره خبر، برای اطلاع عموم باشد و تکثیر آثار متناسب با موضوع مجاز، تسهیل شود. (شفیعی شکیب، ۱۳۸۱، ۵۰-۹۴)

بر همین اساس در کشورهای عضو این کنوانسیون یا سایر کشورهای غیر عضو نیز قوانینی در زمینه حقوق نسخه برداری تصویب شده است که تا حد ممکن حقوق استفاده کنندگان و نهادهای اجتماعی خاص در نظر گرفته شود. برای مثال در قوانین کشورهای مثل انگلستان و ایالات متحده آمریکا از حقوق فوق با عنوان استفاده منصفانه (Fairuse) یاد شده است. در این کشورها برای نقل مطالب با ذکر منبع و حتی تکثیر محدود کتاب به خصوص مقاله های پیاپیها برای استفاده کنندگان کتابخانه ها و امانت بین کتابخانه ای و نیز استفاده از منابع اطلاعاتی و همین طور تکثیر محدود آن ها برای اهداف آموزشی و پژوهشی و حتی فردی قوانینی وجود دارد که تا حدودی آن را مجاز شناخته است. البته تکثیر همین منابع توسط نهادهای اجتماعی مثل کتابخانه و دانشگاه برای اهداف انتفاعی غیرمجاز است. در این قوانین تلاش شده است تا در حد ممکن مرز بین اهداف انتفاعی و غیرانتفاعی مشخص شود (Norman, 2004).

برای مثال کتابخانه ملی انگلستان با تهیه میلیون ها نسخه از کتاب و مجله و سایر منابع اطلاعاتی ناشران نقش مهمی در امانت بین کتابخانه ای و خدمات تحویل مدرک در انگلستان و حتی کشورهای دیگر از جمله ایران دارد. اما همین نهاد برای ارسال نسخه ای از یک مقاله برای سایر کشورها موظف به رعایت حقوق نسخه برداری

است. به همین دلیل درصدی از پول دریافتی برای ارسال مقاله به کشورهای دیگر را به عنوان حق نسخه برداری از مشتریان دریافت می کند و به ناشران می پردازد.

در ایران نیز قوانینی در زمینه حقوق نسخه برداری وجود دارد که علاوه بر حقوق تولیدکنندگان و ناشران، به حقوق مصرف کنندگان نیز در مواردی توجه شده است. برای مثال در بخش هایی از قوانین ملی ایران آمده است که:

نقل از آثار و اسناد به آن ها با مقاصد ادبی، علمی، فنی، آموزشی و تربیتی و به صورت انتقاد و تقریظ یا ذکر مأخذ در حدود متعارف مجاز است. ذکر مأخذ در مورد جزوه هایی که برای تدریس در مؤسسات آموزشی توسط معلمان آن ها تهیه و تکثیر می شود الزامی نیست، مشروط بر این که جنبه انتفاعی نداشته باشد. هم چنین کتابخانه های عمومی و مؤسسات جمع آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی غیرانتفاعی می توانند طبق آیین نامه ای که هیأت وزیران آن را تصویب خواهد کرد از اثرهای مورد حمایت این قانون از راه عکسبرداری یا طرق مشابه آن به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود نسخه برداری کنند. وزارت آموزش و پرورش می تواند کتاب های درسی را که قبل از تصویب این قانون به موجب قانون کتاب های درسی چاپ و منتشر کرده است کماکان استفاده کند. با این حال هرگونه تغییر یا تحریف در اثرهای مورد حمایت این قانون و نشر آن بدون اجازه پدیدآورنده ممنوع است.

در همین قانون برای متخلفان از حقوق نسخه برداری مجازات هایی را نیز در نظر گرفته است. برای مثال:

هر کس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت این قانون است خود یا پدید آورنده اجازه او یا عالماً و عامداً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده، نشر یا پخش یا عرضه کند به حبس تأدیبی از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد. هم چنین هر کس ترجمه دیگری را بدون اجازه به نام خود یا دیگری چاپ و پخش و نشر کند، به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهد شد. برای تحریف و تغییر محتوا توسط استفاد کنندگان و ناشران نیز از سه ماه تا یک سال حبس تأدیبی در نظر گرفته شده است. هرگاه متخلف از این قانون، شخصی حقوقی باشد علاوه بر تعقیب جزایی شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از تصمیم او باشد خسارت شاکي خصوصی از اموال شخص حقوقی جبران خواهد شد و در صورتی که اموال شخص حقوقی به تنهایی تکافو نکند، مابه التفاوت از اموال مرکب جرم جبران می شود. مراجع قضایی می توانند ضمن رسیدگی به شکایت شاکي خصوصی نسبت به جلوگیری از نشر، پخش و عرضه آثار مورد شکایت و ضبط آن دستور لازم به ضابطین دادگستری بدهند. تعقیب بزه های مذکور

نشر یا پخش یا عرضه تمام یا قسمتی از اثر دیگری به نام خود یا شش ماه تا یک سال حبس تأدیبی خواهد داشت.

چاپ و پخش و نشر ترجمه دیگری به نام خود یا دیگری منجر به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال خواهد داشت.

در این قانون با شکایت شاکی خصوصی شروع و با گذشت او پایان می یابد.

این ها بخش هایی مهم از قوانین حقوق نسخه برداری در ایران و مجازات های آن می باشد. قطعاً کتابخانه ها و کتابداران به دلیل استفاده وسیع از منابع اطلاعاتی باید با این قوانین آشنا باشند.

حقوق نسخه برداری منابع الکترونیکی و قراردادهای

پیچیدگی حقوق نسخه برداری با انتشار منابع الکترونیکی بیش تر شده و مسئولیت کتابداران نیز در این زمینه افزایش یافته است، زیرا مزایای گوناگون اطلاعات الکترونیکی، از جمله استفاده از راه دور و چند نفره در محیط شبکه سبب شده است تا ارزش افزوده زیادی داشته باشد و قیمت گذاری و دسترسی به آن نیز از جهاتی پیچیده شود. به همین دلیل برخلاف منابع چاپی که کتابخانه ها می توانند استفاده از آن ها را تا حدی کنترل کنند، کنترل استفاده و استفاده کنندگان غیرمجاز منابع الکترونیکی دشوار است. کاربران می توانند منابع را ذخیره و از آن ها استفاده غیرمجاز کنند، حتی آن را به دیگران بفروشند یا رایگان عرضه کنند. تصور کنید که کتابدار یا کتابخانه ای یک پایگاه اطلاعاتی الکترونیکی را از ناشر آن تهیه کند تا فقط کارکنان همان مجموعه از آن استفاده کنند اما وی آن را در محیط شبکه اینترنت قرار دهد تا همه دنیا از آن استفاده نمایند یا به نحو غیرمجاز دیگری از آن استفاده کند. مثال دیگر تهیه منابع چاپی ناشر و تبدیل آن به فایل الکترونیکی و قرار دادن در محیط شبکه برای استفاده است. بدیهی است که همین عمل کم هزینه و ساده وی سبب می شود تا تمام سرمایه ناشر به هدر رود و دیگر کسی از وی منبع مورد نظر را تهیه نکند. تقریباً استفاده از تمام منابع الکترونیکی و نرم افزارها بر اساس قراردادی است که بین ناشر و کتابخانه بسته می شود، حتی بیش تر منابع رایگان نیز به همین شکل عرضه می شوند؛ بر خلاف منابع چاپی که کافی است فقط هزینه صورت حساب ها پرداخت شود و اغلب قراردادی امضا نمی شود. البته نرم افزارها و منابع الکترونیکی و اینترنتی دارای قوانین ملی و جهانی خاص خود نیز می باشند، اما به دلیل تنوع نحوه استفاده و خطرپذیری منابع الکترونیکی قراردادی تنظیم می شود که در آن

نرم افزارها استفاده از تمام منابع الکترونیکی و نرم افزارها بر اساس قراردادی است که بین ناشر و کتابخانه بسته می شود، حتی بیشتر منابع رایگان نیز به همین شکل عرضه می شوند.

مجوز (Licence) و شرایط استفاده درج می شود. این قراردادها شبیه اجاره نامه هاست. زیرا منابع الکترونیکی برخلاف منابع چاپی عمدتاً فروخته نمی شوند، بلکه اغلب تحت شرایطی اجاره داده می شوند. معمولاً مدت اجاره یا استفاده، سالانه است. اما امکان کاهش یا افزایش زمان آن نیز در قرارداد وجود دارد. بعد از پایان قرارداد امکان دسترسی و استفاده از منابع اینترنتی (حتی برای منابعی که قبلاً هزینه اشتراک آن پرداخت شده است) وجود ندارد. منابع الکترونیکی موجود بر روی دیسک های نوری مثل انواع پایگاه های الکترونیکی نیز اغلب همین گونه اند. یعنی پس از پایان اشتراک باید دیسک ها را عودت داد یا آن ها را احیا کرد. اغلب با دریافت نسخه روزآمد دیسک های نوری که حاوی پایگاه های اطلاعاتی فصلی اند، باید نسخه قبلی آن را عودت داد یا آن را شکست. استفاده مجدد از آن ها غیرمجاز است. معمولاً با عدم تمدید اشتراک باید دیسک های قبلی عودت داده شوند. این شرایط نیز در قراردادهای پیش بینی شده اند و کتابدار باید با دقت آن را مطالعه کند و اگر مخالفتی وجود دارد با مذاکره آن را حل کند. تقریباً بیش تر نرم افزارهای کاربردی نیز بر اساس قرارداد و به صورت سالانه عرضه می شوند. البته استثنایی هم وجود دارد. مثلاً نرم افزارهای کتابخانه ای اغلب با قرارداد فروخته می شوند و کتابخانه ها می توانند در سال های متوالی از آن استفاده کنند، اما استفاده از همین نرم افزارها بر اساس قرارداد مکتوبی است که شرایط و محدودیت ها و تعهدات طرفین در آن ذکر شده است. اغلب دریافت نسخه های جدید آن ها برای سال های آینده و متوالی مستلزم پرداخت هزینه است (معمولاً بسیار کم تر از هزینه پایه اولیه و با تخفیف قابل ملاحظه). اما کتابخانه نمی تواند از نسخه های قبلی در محل دیگر یا حتی کتابخانه های شعبه خود استفاده کند. البته گاه ممکن است کتابخانه با فروشنده نرم افزار مذاکرات و توافقات دیگری داشته باشد. در هر صورت قرارداد و توافق طرفین، ملاک عمل خواهد بود. اما اغلب نرم افزارهای کاربردی دیگر مثل انواع ویروس کش ها، واژه پردازها، سیستم عامل ویندوز و برنامه های گرافیکی و مانند آن به صورت اشتراک سالانه عرضه می شوند و پس از پایان اشتراک، استفاده از آن ها غیرمجاز است. فیلم های ویدئویی موجود بر دیسک های نوری نیز اغلب استثنائند و

منابع الکترونیکی برخلاف منابع چاپی عمدتاً فروخته نمی شوند، بلکه اغلب تحت شرایطی اجاره داده می شوند.

اغلب با دریافت نسخه روزآمد مربوط به دیسک های نوری که حاوی پایگاه های اطلاعاتی فصلی اند، باید نسخه قبلی آن را عودت داد یا آن را شکست. استفاده مجدد از آن ها غیرمجاز است.

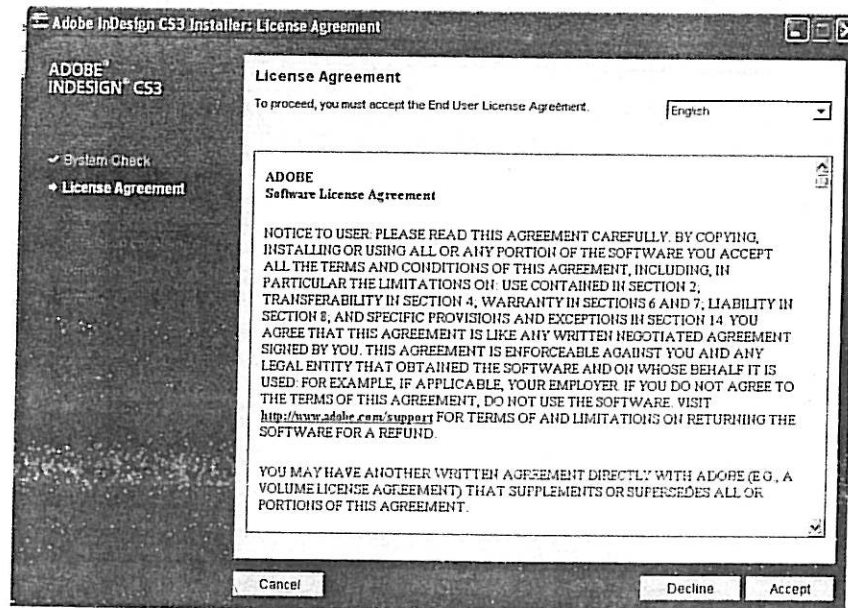
اغلب نرم افزارهای کاربردی دیگر مثل انواع ویروس کش ها، واژه پردازها، سیستم عامل ویندوز و برنامه های گرافیکی و مانند آن به صورت اشتراک سالانه عرضه می شوند و پس از پایان اشتراک، استفاده از آن ها غیرمجاز است.

نمونه موافقت نامه و شرایط استفاده Acrobat



نمونه شرایط استفاده و جواز Indesign

متن جوازنامه (موجود) برای نصب بیشتر نرم افزارها لازم است. روی گزینه پذیرش (Accept) کلیک شود که به معنی انگیختن شرایط استفاده و جواز آن است.



از آن ها می توان در سال های متوالی استفاده کرد. اما تکثیر آن ها غیرمجاز است و در صورت نیاز به نسخه های بیشتر باید نسخه اصل آن ها را تهیه کرد. متأسفانه در ایران حقوق نسخه برداری نرم افزارها و منابع الکترونیکی در بسیاری از موارد رعایت نمی شود و این مساله سبب شده است تا تولیدکنندگان این قبیل اطلاعات با مشکلات زیادی مواجه شوند و رغبت زیادی برای توسعه منابع الکترونیکی وجود نداشته باشد.

پیچیدگی و تنوع قیمت گذاری و همین طور نحوه استفاده و دسترسی و سایر مسائل نرم افزارها و منابع الکترونیکی سبب شده است تا ناشران با استفاده از انواع ترفندهای فنی و حقوقی احتمال سو استفاده از این منابع را محدود کنند. یکی از این روش ها، عقد قرارداد (License یا Contract) با کاربران و کتابخانه هاست. به طوری که بیش تر نرم افزارها در مرحله نصب (Install) از شما می خواهند که شرایط حقوقی آن را بپذیرید (Accept). در غیر این صورت غیرمجاز (Unauthorized) تلقی می شوند و حتی امکان نصب آن نیز وجود ندارد. در موارد حساس تر مثل تهیه پایگاه های اطلاعاتی، مجلات الکترونیکی و برخی دیگر از نرم افزارها و اطلاعات با ارزش، لازم است علاوه بر پذیرش شرایط حقوقی در مرحله نصب، قراردادی مکتوب بین نمایندگان طرفین امضا شود. مذاکره و تنظیم این قراردادها نیازمند اطلاعات فنی و حقوقی زیادی است و بی اطلاعاتی کتابداران و کتابخانه ها سبب خواهد شد تا چالش های زیادی برای آن ها ایجاد شود. برای تنظیم قراردادی مطلوب و متناسب با نیاز کتابخانه لازم است تا کتابداران در زمینه های مختلف، اطلاعات کافی داشته باشند.

نکته مهم در این قراردادها این است که عدم عضویت ایران را در کنوانسیون های مرتبط با حقوق نسخه برداری - حداقل برای این منابع - حل می کند، زیرا این قراردادها دو طرفه و بر اساس توافق بین تولیدکننده و مصرف کننده اطلاعات در مورد رعایت حقوق نسخه برداری است. به همین دلیل تخلف از آن برای طرفین قابل پی گیری است و عدم عضویت ایران در معاهده های جهانی مرتبط نمی تواند بهانه ای برای تخلف مصرف کننده آن باشد.

ارتباط با کتابداران و کتابخانه های دیگر و استفاده از تجارب آن ها

شناخت زیرساخت های فنی مورد نیاز و آگاهی از زیرساخت های کشور و سازمان مرتبط

شناخت دقیق رفتار اطلاعاتی کاربران

آگاهی از نظام های قیمت گذاری منابع الکترونیکی و تفاوت در نظام های قیمت گذاری و نحوه ارزیابی آن ها

شناخت محدودیت های مالی و حقوقی سازمان مربوطه

آگاهی از انواع نظام ها و خدمات دسترسی به اطلاعات الکترونیکی و ارزیابی و مقایسه آن ها

تشکیل کارگروهی متشکل از متخصصان گوناگون به خصوص کتابداران با تجربه در زمینه انتخاب و سفارش منابع الکترونیکی، رئیس کتابخانه، متخصص نرم افزار و سخت افزار و شبکه، کارشناس حقوقی، مسئول مالی، و رئیس سازمان

آگاهی کافی نسبت به نیازهای اطلاعاتی کاربران و سازمان مربوطه

شناخت کافی از کارگزاران مختلف اطلاعات الکترونیکی، کمیت و کیفیت خدماتشان و انعطاف پذیری آنان در ارائه انواع خدمات، قیمت گذاری و روش های دسترسی به اطلاعات و سایر مسائل مهم و مقایسه و ارزیابی آن ها

آگاهی از حقوق نسخه برداری و سایر مسائل حقوقی قراردادها

توانایی مذاکره و چانه زنی و تصمیم گیری

انتخاب منابع و ناشر یا کارگزار مورد نیاز و مذاکره برای دریافت بیش فاکتور و بیش نویسی قرارداد

استفاده از دوره آزمایشی برای بررسی دقیق تر منابع انتخاب شده و کیفیت خدمات ناشر یا کارگزار

توانایی ارزیابی خدمات ارائه شده در سال های قبل و بهره گیری از آن ها در آینده

ارزیابی میزان و نحوه استفاده از اطلاعات الکترونیکی و رفتار اطلاعاتی کاربران از دیدگاه های گوناگون برای تصمیم های آتی

مهم ترین اقدامات مورد نیاز برای تصمیم گیری و عقد قرارداد با ناشران الکترونیکی

معرفی طرفین قرارداد و نشانی و شماره های تماس آن ها و نمایندگان آن ها

تعیین استفاده کنندگان اطلاعات

تعریف محل استفاده (کتابخانه، کل سازمان، منزل و غیره)

تعیین منابع مورد استفاده

مشخص کردن خدمات اطلاعاتی و جنبی مورد استفاده

نوع شبکه و نحوه دسترسی به اطلاعات

تعیین محدودیت ها و شرایط استفاده

مدت زمان اشتراک خدمات

هزینه اشتراک و خدمات و نحوه دریافت آن

تضمین ارائه خدمات اطلاعاتی و سایر بندهای قرارداد

تعیین خسارت ها و جبران آن توسط طرفین

روش حل اختلاف نظرها و مرجع آن

تعیین افزودن بندهایی به قرارداد یا کاهش آن

مشخص کردن اختیار حذف کل اشتراک یا بخش هایی از آن یا کاهش و افزایش زمان اشتراک.

محتوای یک قرارداد مناسب
برای تهیه منابع اطلاعاتی
الکترونیکی

برخی از نکات و راهبردهای مهم برای تهیه منابع الکترونیکی و قراردادهای

۱) تولیدکننده هر کالایی تمایل دارد سود و پول بیش تری از محل فروش کالای خود بدست آورد. بدیهی است که هدف ناشران منابع الکترونیکی نیز همین باشد. منابع چایی قیمت واحد و ثابتی دارد. اما منابع الکترونیکی به خصوص از نوع تحت شبکه آن ها قیمت ثابتی ندارد. آن چه موجب افزایش قیمت می شود استفاده چند نفره، زمان استفاده، حجم استفاده، تعداد استفاده کنندگان و سایر متغیرهایی است که در بخش قیمت گذاری پیاپی در فصل "پاینها و پایگاه های اطلاعاتی الکترونیکی" به طور مفصل مطرح شده است. ناشران و کارگزاران منابع الکترونیکی از همین متغیرها برای افزایش قیمت و سود بیش تر استفاده می کنند.

۲) کتابخانه ها و مصرف کنندگان اطلاعات نیز تمایل دارند برای تهیه اطلاعات مورد نیاز خود هزینه کم تری پرداخت کنند. آن چه که موجب هزینه بیش تر می شود، همان ارزش افزوده و خدمات ویژه (یا متغیرهایی) است که ناشران عرضه می کنند. ایجاد تعادل بین نیاز واقعی مصرف کنندگان و خدمات دریافتی نکته مهمی است که کتابداران باید در نظر بگیرند. چنین رویکردی نقش مهمی در کاهش هزینه ها و هم چنین رضایت کاربران دارد. به همین دلیل باید برای دریافت برخی از خدماتی که هزینه ها را بی جهت افزایش می دهد، منطقی و بر اساس اطلاعات تصمیم گیری شود. رویکرد مهم دیگر این است که سعی کنید برای خدماتی که احتمال استفاده آن کم است و اما موجب افزایش هزینه می شود دوری کنید. تا حد ممکن به امار واقعی نزدیک شوید و بر اساس آن تصمیم بگیرید.

۳) تعداد کاربران هم زمان را معقولانه انتخاب کنید. برای تصمیم گیری درست به این سوالات پاسخ دهید: تعداد کل کاربران کتابخانه چند نفرند؟ تعداد تقریبی کاربران واقعی چند نفرند؟ میانگین استفاده سالانه، ماهانه، هفتگی و روزانه آنان چقدر است؟ احتمال استفاده هم زمان کاربران چه قدر و چند نفر است؟ آیا تعداد استفاده هم زمان آن قدر زیاد است که اگر پیش بینی نشود موجب نارضایتی شود و در ارائه خدمات اختلال زیادی ایجاد نماید؟

۴) در مورد محدودیت زمانی و مکانی و استفاده در اتاق کار، منزل و در تمام شبانه روز تصمیم درستی اتخاذ شود. اعمال محدودیت زمانی و مکانی چه قدر موجب نارضایتی کاربران می شود؟ میزان آن باید چه قدر باشد؟ اگر کاربران فقط در محل کتابخانه و ساعت کاری آن از منابع الکترونیکی استفاده کنند، چه اتفاقی می افتد؟ چه قدر موجب صرفه جویی یا افزایش هزینه می شود؟ آیا ارزش دارد؟

۵) بند ۳ و ۴ تنها نمونه سوالاتی است که می توانید مطرح کنید. در این زمینه ها و سایر حوزه ها همواره احتمالات مختلف را در نظر بگیرید. بهتر است فهرستی از سوال ها یا فهرست کنترلی (چک لیستی) تهیه کنید و به آن ها پاسخ دهید.

۶) نکته بسیار مهم این است که با تهیه منابع الکترونیکی، مالک آن شناخته نمی شوید. بنابراین هزینه اضافی برای خدماتی که آن را دریافت نمی کنید یا از آن استفاده ای نمی شود، پرداخت نکنید.

۷) قیمت نهایی بر اساس کمیت و کیفیت اطلاعات و خدماتی است که دریافت می کنید، اما از آن مهم تر روش و کیفیت مذاکره و متن قرارداد شما با ناشر است چه قدر بر اساس نیاز واقعی است و ارزیابی شما در پایان آن چیست.

منابع

۱. آذرنگ، عبدالحسین. (۱۳۸۱) مبانی نشر کتاب. تهران: سمت.
۲. اجرای قانون علائم تجاری و اختراعات. روزنامه رسمی: شماره ۱۳۳۷/۴/۱۴-۳۹۰۰
۳. آیین نامه اجرایی قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان. روزنامه رسمی: شماره ۷۸۵۶-۲۷/۱۰/۱۳۵۰
۴. بیان فر، علی و عماد خراسانی. (۱۳۸۷). حقوق نسخه برداری در آیین قضات. تهران: نشر کتابدار.
۵. شفیعی شکیب، مرتضی. (۱۳۸۱). میثاق برن. در حمایت از حق مؤلف: قوانین و مقررات ملی و بین المللی. تهران: خانه کتاب.
۶. قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و ... روزنامه رسمی: شماره ۱۳۱۷/۱۲۵۲-۸۴۶۴
۷. قانون ثبت علائم تجاری ایران. روزنامه رسمی: شماره ۲۱۴/۴/۱۳۱۰-۳۱۹۶
۸. قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای. روزنامه رسمی: شماره ۱۶۲۸۱-۲۵/۱۰/۱۳۷۹
۹. قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان. روزنامه رسمی: شماره ۷۲۹۰-۲۳/۱۱/۱۳۴۸
۱۰. محسنی، حمید. (۱۳۸۷). آشنایی با چاپ و نشر در روابط عمومی. تهران: نشر کتابدار.
۱۱. محسنی، حمید. (۱۳۸۸). مجموعه سازی و خدمات تحویل مدرک. تهران: نشر کتابدار.
۱۲. محسنی، حمید. (۱۳۸۶). مدیریت مجلات. تهران: نشر کتابدار.
۱۳. محمد بیگی، علی اعظم. (۱۳۷۶). ارزیابی پیامدهای الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت در حوزه کیبیریت. در مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه های حقوقی سازمان جهانی تجارت، ص. ۱۳۷-۱۸۵، مؤسسه مطالعات و پژوهش های

بازرگانی.

۱۴. نوروزی، علیرضا. (۱۳۸۱). حقوق مالکیت فکری: حق مؤلف و مالکیت صنعتی.

تهران: چاپار.

۱۵. متن کامل تمام موافقتنامه‌های ویپو در وب سایت رسمی آن به نشانی

www.wipo.org قابل دسترسی است. برای معرفی موافقتنامه‌های ویپو نیز از

همین وب سایت استفاده شد.

16. Collection of National Copyright Laws

http://www.portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_

ID=140768URL-DO-TOPIC&URL_SECTION=201.html

17. Durrant, Fiona. (2006) Negotiating Licences for digital resources.

London: Facet Publishing.

18. Feather, John and Struges, Paul. (1997). International Encyclopedia of Information and Library Science. London: Routledge.

19. Harrod, Leonard Montague. (1998). Harrod's Librarians Glossary: 9000 Terms Used in Information Management, Library Science. Publishing The book trade and archive management. England: Gower.

20. Sandy, Norman. (2004). Practical copyright for information professionals. London: Facet publishing.

پیوست ها

ثبت نشانه، علامت تجاری، اختراع، ترجمه و تالیف و انتشار هر گونه محتوا و اثر فکری دیگر (مانند کتاب، مقاله، نقاشی، فیلم، موسیقی، آواز، نمایشنامه، تولید و پخش برنامه های رادیویی و تلویزیونی، برنامه ها و نرم افزارهای رایانه ای، اطلاعات اینترنتی و غیره) نیازمند آشنایی با قواعد و مقررات مربوط به حقوق نسخه برداری جهانی و ملی است. گاه عدم آشنایی با این قواعد و مقررات، چالش های فراوانی را برای افراد و سازمان ها بوجود می آورد. این قواعد و مقررات در متن اصلی کتاب بسیار مختصر معرفی شده است. برای ملاحظه متن کامل، روزآمد و اصلی کنوانسیون برن، کنوانسیون تاسیس سازمان جهانی مالکیت فکری و سایر معاهده های جهانی به سایت سازمان جهانی مالکیت فکری به نشانی زیر مراجعه کنید: www.wipo.org متن کامل و ترجمه شده دو معاهده فوق را می توانید در کتاب زیر بخوانید: علی بیان فر و نسرین دخت عماد خراسانی. (۱۳۸۷). حقوق نسخه برداری در آیین قصاصات. تهران: نشر کتابدار.

بسیاری از چالش های حقوقی و مالی بین عوامل تولید و انتشار اثر فکری ناشی از قراردادهای نامناسب و غیرحقوقی است. به همین دلیل نمونه ای از قرارداد انتشار کتاب در پایان این پیوست وجود دارد که با تغییراتی برای سایر منابع اطلاعاتی هم قابل استفاده است.

مطالب این بخش

- * قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان
- * آیین نامه اجرایی ماده ۲۱ قانون حمایت حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان
- * آیین نامه اصلاحی آیین نامه نحوه ثبت انتشار کتاب و رساله و سایر نشریات
- * قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای
- * میثاق برن * کنوانسیون تاسیس سازمان جهانی مالکیت فکری
- * نمونه قرارداد نشر * پانویس و فهرست مآخذ
- * شیوه نامه شیکاگو * شیوه نامه انجمن روانشناسی امریکا

مطالعه این بخش

اختیاری و برای

آشنایی بیشتر

دانشجویان است و

برای امتحان توصیه

نمی شود.